ABD BASININDA TÜRKİYE'DEKİ DARBELER

ABDULLAH TOK

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1811
KÜLTÜR SERİSİ: 1012

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-250-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TIC. LTD. ŞTI.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Abdullah TOK: 1987 doğumlu olan Abdullah TOK, lise eğitimden sonra 2007'de Ege Üniversitesi Tarih Bölümü'nde başladığı lisans eğitimini 2011'de bitirmiştir. 2012 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsünde başladığı yüksek lisans eğitimini 2014 yılında "Cumhuriyet Döneminde Bahriye Vekaleti" başlıklı tezini başarıyla savunarak tamamlamıştır. 2015'te Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başlamıştır. Türkiye'deki askeri darbeleri ve bu darbelerde ABD'nin tesirini araştıran Tok, "Türkiye'deki Darbelerin Amerikan Basınına Yansımaları" başlıklı doktora tezini 2020 yazında bitirmiştir. Aynı yıl İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak göreve başlamıştır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Halil İnalcık Tarih ve Toplum Bilimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde proje koordinatörlüğünü de yapan Tok, tarih bölümü lisans ve lisansüstü öğrencilerine ders vermeye devam etmektedir. Ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda sözlü ve basılı birçok bildirisi olan yazarın, farklı konularda makale ve kitap bölümü yazarlıkları da vardır. Yakın dönem Türkiye tarihiyle alakalı araştırmalar yapan Abdullah Tok, 1880'den 1980 tarihine kadar ABD ve İngiliz basınında Türkiye'yle alakalı haberlerin yüz yıllık yayın arşivini araştırmaya devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 13
ÖN SÖZ 15
GİRİŞ 19

BİRİNCİ BÖLÜM
27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN
ABD BASININA YANSIMASI

27 MAYIS SÜRECİ İLE ALAKALI GENEL BİLGİ 37
27 MAYIS 1960 DARBESİ ÖNCESİ GELİŞMELER 44
ABD Basınında Tahkikat Komisyonu 44
ABD Basınında Menderes – Khruschev Randevusu 45
ABD Basınında Türkiye'deki Öğrenci Olayları ve
Güney Kore ile Karşılaştırılması (7 Aralık 1959 - 28 Nisan 1960) 45
Darbeye Adım Adım: ABD'nin Olaylara
Müdahil Olup Olmaması Tartışmaları (1-26 Mayıs 1960) 52
27 MAYIS 1960 DARBESİ 73
Darbe Günü (27 Mayıs 1960) 73
Darbeden Bir Gün Sonra (28 Mayıs 1960) 83
27 MAYIS 1960 DARBESİ SONRASI GELİŞMELER 87
Darbe Sonrası Türkiye'deki Gelişmeler (29-31 Mayıs 1960) 87
Haziran 1960 Döneminde Türkiye'deki Gelişmeler 94
Temmuz - Kasım 1960 Dönemi Gelişmeler 102
27 MAYIS 1960 DARBESİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME 108

İKİNCİ BÖLÜM
12 MART 1971 MUHTIRASI'NIN
ABD BASININA YANSIMASI

MUHTIRA'YA GİDEN SÜREÇ VE MUHTIRA 113
12 MART ÖNCESİ TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ 117
12 MART 1971 MUHTIRASI ÖNCESİ GELİŞMELER VE ABD BASINI 119
Türk-Sovyet Yakınlaşması Üzerine (Eylül – Aralık 1970) 119
Afyon Meselesi (Eylül-Aralık 1970) 123
İç Kriz ve Protestolar (Eylül-Aralık 1970) 125
Askerî Müdahale Olasılığı ve Yaşanan Sorunlar (Ocak-Mart 1971) 127

ABD Askerlerine Saldırı, Artan ABD Karşıtlığı ve
Ordunun Rahatsızlığı (Şubat-Mart 1971) ... 132
ABD BASINI VE 12 MART 1971 MUHTIRASI ... 136
Muhtıra Günü (12 Mart 1971) ... 136
Muhtıradan Bir Gün Sonra (13 Mart 1971) ... 140
12 MART MUHTIRASI SONRASI GELİŞMELER ... 144
Muhtıra ve Yeni Hükûmet (14-27 Mart 1971) ... 144
Türkiye'de ABD Karşıtlığı (14-27 Mart 1971) ... 152
Nihat Erim Hükûmeti ve Türkiye (Nisan-Eylül 1971) ... 153
Türk-ABD İlişkileri ve Afyon Meselesi (Nisan-Eylül 1971) ... 156
12 MART MUHTIRASI VE ABD BASINI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME ... 165

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
12 EYLÜL 1980 DARBESİ'NİN
ABD BASININA YANSIMASI

1971-1980 DÖNEMİ TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ ... 173
DARBEYE GİDEN SÜREÇ ... 175
Batı'nın Ekonomik Yardımı (Mart-Eylül 1980) ... 175
Türkiye'de İç Siyaset ve Anarşi (Mart-Eylül 1980) ... 179
Yunanistan'ın NATO'ya Dönüşü Meselesi (Mart-Eylül 1980) ... 193
DARBE GÜNÜ (12 EYLÜL 1980) ... 200
Darbenin Bir Gün Sonrası (13 Eylül 1980) ... 207
12 EYLÜL 1980 DARBESİ SONRASI GELİŞMELER ... 213
12 Eylül Darbesi, NATO ve ABD (14-30 Eylül 1980) ... 213
Yeni Hükûmet ve Ekonomi (14-30 Eylül 1980) ... 218
Darbe Sonrası Dış Politika (Ekim 1980 – Mart 1981) ... 222
ABD Basınında Türkiye'deki Gelişmeler (Kasım 1980 – Mart 1981) ... 227
ABD BASINI ÇERÇEVESİNDE BÖLÜM HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME ... 230

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
28 ŞUBAT POSTMODERN DARBE'NİN
ABD BASININA YANSIMASI

28 ŞUBAT SÜRECİ ... 235
1991-1997 DÖNEMİ TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ ... 239
28 ŞUBAT ÖNCESİ GELİŞMELER VE ABD BASINI ... 240
Erbakan Hükûmeti'nin Dış Politikası (Eylül - Ekim 1996) ... 240
Türk Dış Politikası (Kasım-Aralık 1996) ... 247
Türkiye, Kıbrıs ve AB (Ocak 1997) ... 253
Ordunun Rahatsızlığı ve Laiklik Tartışmaları (5-25 Şubat 1997) ... 256
28 ŞUBAT POSTMODERN DARBESİ ... 268
MGK, Laiklik ve Ordu (Mart-Nisan 1997) ... 268
Dış Politika (Mart – Nisan 1997) ... 278
Türkiye'de İç Siyaset (2 Mayıs-19 Haziran 1997) ... 287
28 Şubat Sonrası Dış Politika (Mayıs – Haziran 1997) ... 292
Erbakan'ın İstifası ve Yeni Hükûmet (19 Haziran – 24 Ağustos 1997) ... 296

POSTMODERN DARBE VE ABD BASINI İLE
ALAKALI GENEL BİR DEĞERLENDİRME 302

BEŞİNCİ BÖLÜM
27 NİSAN 2007 E-MUHTIRA'NIN ABD BASININA YANSIMASI

1997 – 2007 DÖNEMİ TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ 311
MUHTIRA ÖNCESİ GELİŞMELER 311
Laiklik Odaklı Haberler 312
E-Muhtıra Öncesi Dış Politika (Kasım 2006-Ocak 2007) 314
Papa'nın Türkiye Ziyareti 321
ABD Basınında Hrant Dink Suikasti 324
E-Muhtıra Öncesinde Dış Politika (9 – 24 Nisan 2007) 326
Hükûmeti Protestolar ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi (14 – 27 Nisan 2007) 329
E- MUHTIRA VE ANAYASA MAHKEMESİ KARARI 336
Muhtıra, Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Protestolar (28 Nisan – 31 Mayıs 2007) .. 336
ABD'nin E-Muhtıraya Karşı Tavrı 354
Kuzey Irak Operasyonu (Mayıs - Temmuz 2007) 357
22 Temmuz 2007 Genel Seçimi 358
MUHTIRA VE 22 TEMMUZ GENEL SEÇİMLERİ ÜZERİNE YORUMLAR 365
Cumhurbaşkanlığı Seçimi (Ağustos 2007) 366
Kuzey Irak'a Operasyon ve ABD'nin Tavrı (Ağustos–Ekim 2007) 368
ABD BASINI EKSENİNDE E-MUHTIRA İLE İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME ... 379

SONUÇ 381
KAYNAKÇA 389

ÖN SÖZ

2020 yılında *"Türkiye'deki Darbelerin Amerikan Basınına Yansımaları"* başlığı ile sunulan bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin katkıları olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok sık karşılaşılan askerî darbeler, birçok araştırmaya konu olsa da darbelerle alakalı problemlerin çözümü için daha fazla ilmi çalışmaya ihtiyaç vardır. Uzun ve meşakkatli bir süreç neticesinde ortaya çıkan ve bu büyük problemin anlaşılmasına yardımcı olacak bu çalışmanın temel konusunu, Türkiye'deki askerî darbelerin ABD basınına yansıması oluşturmaktadır.

ABD'nin kullandığı en büyük silahların başında gelen ABD basınını araştırmak, diğer ülkelerin basınını araştırmaktan daha zordur. Çalışmamızın temel kaynağını oluşturan ABD basınına ulaşmak bir hayli meşakkatli olmuştur. ABD devasa bir basın ağına sahiptir ve bu basın ağının ürettikleri, dünyada olup bitenleri öğrenmek için büyük bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Buna karşılık, Türkiye'deki darbelerde ismi hep anılmasına rağmen araştırmacıların bugüne kadar darbeleri ABD basınından takip etmemiş olmaları önemli bir eksikliktir.

Maddi ve teknik zorluklar ile ABD basınına Türkiye'den kendi imkânlarımızla ulaşmak için büyük gayret sarf ettik. Bu süreçte ProQuest ve Ankara Milli Kütüphane'nin çalışmamıza büyük katkıları oldu. Bunun yanında Türk Tarih Kurumu da bir dönem, yabancı gazete arşivlerine ulaşmak için bazı veri tabanlarını erişime açınca buradan da istifade edildi. Yine Amerika'da bulunan Columbia Üniversitesi'nden Mustafa Kaymak'ın yardımları ile birçok gazete arşivine ulaşma şansımız oldu. *The New York Times, Time* ve Newspaper.com gibi arşivlere de bireysel üyelik yoluyla ulaşıldı.

Amerikan basını arşivine internet üzerinden ulaşmak bize büyük kolaylıklar sağlasa da bazı eksiklikler olabilir. Türkiye'yi ve Türk top-

lumunu çok iyi analiz eden ABD basın muhabirleri ve diğer araştırmacıların bunu çok iyi Türkçe bilerek ve Türkiye'nin her tarafını karış karış gezerek başardıkları yazılarından anlaşılmaktadır. Bizlerin de bu önemli konuyu Amerika'da bütün basın kaynaklarını geniş bir zaman diliminde araştırması gerekirken, ne yazık ki meseleye gerekli hassasiyet gösterilememesinden dolayı sadece Türkiye'den ABD basınını araştırma imkânı bulabildik. Bütün bunlara rağmen, ABD basınının olaylara karşı yaklaşımı çok geniş bir gazete ağı taranarak ortaya konulmuştur.

ABD basını, ilgili bölümler yazılırken demokratlar ve cumhuriyetçiler gibi bir ayrıma tabi tutulmamıştır. Zira ABD basınının Türkiye'deki olaylara bakışı, analizi ve olayları nakletmesi aynı bakış açısıyla olmuştur. Kısacası, söz konusu Türkiye olunca ABD basını tek ses olmayı başarmıştır.

Çalışmamızda *The New York Times, The Washington Post, The Wall Street Journal, Los Angeles Times* gibi ABD'nin önemli gazeteleri her dönem için bir yıllık taramaya tabi tutulurken, diğer ABD gazetelerinin taranmasında tarih aralığı daha kısa tutulmuştur. *The Christian Science Monitor, Star Tribune, Chicago Tribune, The Philadelphia Inquirer* gazeteleri de çalışmamız için önemli kaynak olmuştur. Darbe günlerini taramak için seçilen gazetelerin farklı eyaletlerden olmalarına dikkat edilmiştir.

Çalışmamızda ABD dergilerinden *Time*'ın, her bölüm için bir yıllık yayın süreci taranmıştır. Bunun dışında *Nation's Bussines* ve *Foreign Service Journal* dergilerine de bakılmıştır. Türkiye'den erişim mümkün olmadığı için birkaç önemli dergiden istifade edemedik. Bu nedenle çalışmamızda ABD dergilerinden yararlanmamız asgari seviyede olmuştur.

Giriş bölümünde kısaca darbe, muhtıra ve ihtilal gibi kavramların açıklaması yapılmıştır. Bununla beraber Türkiye'de 1945-1955 yılları arasındaki siyasi gelişmelere ve 1830 – 1950 dönemi Türk-Amerikan ilişkilerine değinilmiştir. Girişin sonunda yer alan "ABD Basını" başlıklı yazı, çalışmanın temel konusu olan ABD basınını tanıma çabasıdır. Darbeler incelenirken darbenin gerçekleştiği tarihin altı ay öncesinden başlanmış ve yine darbenin altı ay sonrasına kadar ABD basını taranmıştır.

Birinci bölümde, Cumhuriyet tarihimizin ilk askerî darbesi olan 27 Mayıs 1960 Darbesi; ikinci bölümde, Türkiye'nin SSCB ile ekonomik anlamda yakın ilişkiler kurmaya başladığı sırada gelen 12 Mart 1971 Muhtırası; üçüncü bölümde, Türkiye'de âdeta bir iç savaşın yaşandığı dönemde gelen 12 Eylül 1980 Darbesi; dördüncü bölümde 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi ve beşinci bölümde 27 Nisan 2007 E-Muhtırası incelenmiştir. 28 Şubat sürecine benzer bir dönemin yaşandığı bu bölümde ABD basını Kasım 2006 – Ekim 2007 tarihleri arasında takip edilmiştir.

Çalışma; darbe öncesi, darbe dönemi ve darbe sonrası olmak üzere üç ana başlık altında işlenmiş ve böylece ABD basınının olaylara bakışı net bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma süreci boyunca bana desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ'e, eleştirileri ile hatalarımı görmeme vesile olan Doç. Dr. Nejdet BİLGİ ve Prof. Dr. Hasan MERT'e, ABD basınının taranmasında, İngilizce metinlerin Türkçeye tercümesinde büyük yardımlarını gördüğüm arkadaşım Muhammed Ali BUDAK'a, ABD basınının arşivine ulaşmamda yardımları dokunan bütün kurum ve şahıslara, çalışmanın her aşamasında fikir ve eleştirileri ile bana yol gösteren Çetin ORHAN'a, yazdıklarımı okuyup imla yanlışlarını düzeltmemde yardımlarını gördüğüm Necmiye ÇAĞLAR'a, eseri yazmaya başladığım andan itibaren seçilen konunun önemine sürekli dikkat çekip büyük desteğini gördüğüm Mehmet GENÇ'e, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen fedakâr annem ve babam başta olmak üzere bütün aile bireylerime kitabın neşredilmesini üstlenen Ötüken Yayınevi'ne ve editörü Ayşegül Büşra Paksoy'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Abdullah TOK
12 Aralık 2021
Altunizade-Üsküdar

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti ve evvelinde kurulan Türk devletlerinde gündemi meşgul eden en önemli konuların başında ordunun siyaset ile ilişkisi gelmektedir. Tarih boyunca siyaset ve ordu ilişkileri genel itibariyle iç içe bir yapıda olmuştur. Türkler, ordu ve siyasetin iç içe olmasının zararlarını defalarca çekmişlerdir.

Darbeler ile sık sık yüz yüze gelen Türkiye Cumhuriyeti, atası Osmanlı'dan birçok şeyi miras olarak devralmıştır. Osmanlı'da ordu ile siyasi yönetimin mücadelesi ve yapılan darbelerle Cumhuriyet döneminde de sıkça karşılaşılmıştır. Osmanlı dönemindeki askerî müdahaleler ile Cumhuriyet dönemindeki askerî müdahalelerde şeklî bakımdan birçok benzerlik olsa da Türkiye Cumhuriyeti'ndeki askerî müdahaleleri farklı değerlendirmek gerekir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren dünyada ve Türkiye'de gelişen olayları, büyük emperyal güçlerin politikalarını ve faaliyetlerini incelemeden sağlıklı bir neticeye ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Bununla beraber, Türkiye'de gelişen olayları sadece dış güçlere bağlamak da doğru değildir. Haliyle, iç ve dış tesirlerin beraber değerlendirilmesi doğru analizler yapmak için mühimdir.

Türkler için ordunun ne anlama geldiğinin, ordunun görev, sorumluluk ve alışkanlıklarının bilinmesi de bu analizleri yaparken gerekli olacaktır. Bunun yanında ABD, AB ülkeleri ve Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkilerinin, bu ülkelerin birbirleriyle olan rekabetlerinin, daha da önemlisi Türkiye'nin bulunduğu bölgeyle alakalı söz konusu ülkelerin politikaları ve amaçlarına ulaşmak için kullandıkları araçların da iyi bilinmesi gerekir.

DARBE, MÜDAHALE, MUHTIRA, İNKILÂP

Konumuzla alakalı olan darbe, siyasi iktidarın güç kullanılarak veya güç kullanma tehdidiyle, yasal olmayan yollardan değiştirilmesi[1] şeklinde tanımlanmaktadır. Konumuzla alakalı olarak kullandığımız darbe kelimesi, ordunun meşru hükûmeti iktidardan indirmesi anlamındadır.

Arapça kökenli bir kelime olan "ihtilal" ise bozulma, bozukluk, karışıklık, düzensizlik[2] anlamına gelir. Daha geniş anlamda mevcut hâl ve nizama karşı ani ve cebri bir müdahale veya isyan etmek[3]; bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi[4] şeklinde tanımlanır. Arapça "halel" (bozulma, bozukluk) kökünden türetilmiştir. İhtilal, düzeni yıkma hareketi olarak tanımlanmaktadır.

İsyan, belirgin bir düzene uymama, itaat etmeme şeklinde anlaşılır. İsyanda düzeni bozma amacı vardır. İsyan, var olan sistemin bir uygulamasına karşı gösterilen yasa dışı tepkidir. İsyan bastırılırsa isyan olarak kalır. Bastırılamayan isyan, ihtilale dönüşüp kurulu düzeni de yıkabilir.

Konumuzun içinde olan devrim, ihtilale yakın bir anlam taşımakla birlikte mevcut düzeni değiştirerek daha yeni ve modern bir yapı oluşturmak için yapılan köklü değişiklikleri ifade eder[5].

Muhtıra, Arapça kökenli olup kelime anlamı, "hatırlatma"dır. Konumuzla ilgili olan manası ise askerî yönetimin sivil yönetime

---

1 Türk Dil Kurumu: https://sozluk.gov.tr/.

2 Ali Püsküllüoğlu, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Bilgi Yayinevi, İstanbul, 1977, s. 173.

3 Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 30.

4 Müslüm İnce, *Darbeler ve Demokrasi - Öncesi ve Sonrasıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 26; Yahya Akyüz, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Yök Yayınları, Ankara 1989, s. 9; Kavramlar ile alakalı ayrıca bk. İsmail Safi, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Parlamentarizm ve Parlamenter Rejime Müdahaleler – Muhtıra, Darbe ve Darbe Girişimleri Üzerine Bir Analiz", Ege Akademik Bakış, Cilt: 19, Sayı: 1, s. 143-145,

5 Elif Aktaş, "12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011, ss. 9-25.

karşı duyulan rahatsızlığı yasa dışı bir tarzda bildirmesidir[6]. 12 Mart 1971 ve 27 Nisan 2007 tarihinde TSK tarafından ülkenin seçilmiş meşru siyasi idaresine verilen uyarı mektupları bu tanımın en iyi örnekleridir. 12 Mart 1971 ve 28 Şubat 1997'de muhtıra sonucu meşru iktidar devrilirken, 27 Nisan 2007'de aynı teşebbüste bulunulmuş fakat neticede meşru iktidar erken seçim yolunu kullanmış, halk desteğini alarak yani güven tazeleyerek ülkeyi yönetmeye devam etmiştir.

Konuyla alakalı sık sık kullanılan "müdahale" kelimesi ise darbe ve muhtıra için kullanılabilen bir başka ifadedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çoğu zaman dış ve iç müdahalelerden bahsedilir. Dış müdahale mevzubahis olduğunda en sık anılan ülkelerin başında ABD gelirken, içte ise seçilmiş siyasi iradeye, yani hükûmete en çok müdahale edenler Türk Silahlı Kuvvetleri ve baskı unsuru olarak kullanılan basın yayın organları olmuştur. Bu ifade bile, ABD gibi ülkelerin bir ülkeye müdahale etmek isterken o ülkenin en önemli dinamiklerini dolaylı yoldan veya doğrudan kullanabileceğini düşündürmektedir.

Darbenin tarihinin ne zamandan başladığı bilinmemekte olup, ilk isyan veya darbenin kim ya da kimler tarafından yapıldığı tartışmalıdır. Ancak insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğu ve tüm medeniyetlerde kendini gösterdiği[7] tahmin edilmektedir. Bizim konumuz olan darbe, meşru ve yasal hükûmetin zor kullanılarak ve yasa dışı yollarla değiştirilmesidir.

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE SONRASI (1945-1955)

Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün vefatına kadarki dönem yoğun bir inkılap hareketi ile geçmiştir. Tek Parti yönetiminin hüküm sürdüğü bu devrede, yeni devletin meşruiyeti sağlam temeller üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü döneminde de inkılaplar konusunda benzer bir disiplin içerisinde hareket edilmiştir. Bununla beraber II. Dünya Sa-

6 www.tdk.gov.tr./tdk/sorbul.esp.

7 Aydemir, *age*., s. 35.

TÜRK-ABD İLİŞKİLERİ

1830-1945 Dönemi İlişkiler

Türkiye ve ABD arasında 18. yüzyılda dolaylı yoldan çeşitli temaslar meydana gelmiş olmakla beraber, iki ülke arasındaki resmi ilişkiler 1830'daki "Ticaret ve Dostluk Antlaşması" ile başlamıştır. ABD'nin bu ilişkideki amacı, genel olarak ticaret, silah ve gemi satımı, misyonerlik faaliyetleri şeklinde sıralanabilir. Osmanlı'da ise daha çok, ihtiyacı olan silah ve gemileri tedarik etmek isteği mevcuttu. Fakat burada göze çarpan bir detay ise, ABD'nin de diğer emperyal güçler gibi Osmanlı'ya gizli ve derin planlarla büyük zararlar verdiğidir. Misyonerlik faaliyetleri ve Ermenilere olan ilgisi incelendiğinde bu zararların neler olduğu daha iyi anlaşılacaktır[47].

Sultan Abdülaziz döneminde gelişen ilişkiler Sultan II. Abdülhamid döneminde daha da artmıştır. Ne var ki Sultan Abdülhamit, ABD-İspanya savaşında ABD'yi destekleyip Filipinli Müslümanlardan Amerika'ya yardımcı olmalarını isterken ABD, II. Meşrutiyet'in ilanı ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesini olumlu karşılamıştır[48]. ABD'nin misyonerlik faaliyetleri ve Ermeniler ile olan münasebetlerini ve desteğini düşündüğümüzde Sultan'ın tahtından olmasına katkı sağladığı da söylenebilir. Bu dönemde yoğunlaşan misyonerlik faaliyetleri imparatorluğa büyük zararlar vermiştir[49].

---

[47] İlk dönem ilişkiler için bk. Akdes Nimet Kurat, *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Doğuş Yayınları, Ankara, 1959, ss. 8-50; Arif Demirer, *27 Mayıs Masallar ve Gerçekler*, Toplumsal Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 641-642; ABD'nin misyonerlik faaliyetleri ve Ermenilerle ilişkileri için bk. Kamil Necdet Ar, *Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi (1918-1923)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 45-50.

[48] Cumhuriyet dönemine kadarki Türk-ABD ilişkileri için bk. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, ss. 7-20; Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitapevi, Ankara, 2001, s. 33-39; Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, ss. 19-29; Kurat, ss. 8-35; Oral Sander, Kurthan Fişek, *ABD Dışişleri Belgeleri İle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929)*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977, ss. 5-20.

[49] Misyonerlik faaliyetleri için bk. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, İstanbul, Arba Yayınları, İstanbul, 1989, ss. 150-155; Ayhan Öztürk, Amerikan Board'un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devlet'inde Kurduğu Misyonlar,

ABD BASINI

Toplumun en büyük bilgi kaynağının başında gelen basın, özellikle 21. yüzyılda çok daha önemli bir güç durumuna gelmiştir. Basın, dünyada gelişen olayları ve kişileri sıkı bir şekilde takip ederken, insanlar da memleketlerinde ve dünyada gelişen olayları onun vasıtasıyla öğrenir. Burada karşılıklı bir etkileşim olsa da hiç kuşkusuz baskın olan taraf basındır. Basının olaylar karşısında gösterdiği tavır ve olayları yansıtma şekli, insanları yönlendirme anlamında büyük önem arz eder.

Basının yaptığı yanlış veya doğru haberler, birçok kişi veya kurumu yerinden edebilir, itibarsızlaştırabilir, ülke içinde veya dışında zor durumda bırakabilir. Çünkü basın; kendi başına halk kitlelerini istediği yönde etkileyebilir, kutuplaştırabilir, ayrıştırabilir. Devletten bireye kadar her alanda, kişi veya kurumların karar verme yetisi üzerinde büyük bir tasarrufa sahip olabilir. Bu noktadan bakıldığında, basının sahip olduğu bu muazzam güç sayesinde, özellikle günümüz dünyasında son derece etkin bir şekilde kullanıldığı görülebilir.

ABD ve benzer ülkelerin basını, hedefine koyduğu ülke yönetimlerini, çalışmanın ABD basınında devrilen Türk başbakanlarıyla alakalı haberler bölümünde görüldüğü gibi, devamlı şekilde "kalıp ifadeler" ile eleştiri yağmuruna tutarken, daha kötü durumda olan ve çıkarlarına göre hareket eden bir ülke yönetimine hiç ses çıkarmayabilir. ABD basını çok maharetlidir. Hâl böyle olunca hedefteki ülkeyi, içeride ve dışarıda tam bir baskı altına alabiliyor.

Türkiye'de Menderes, Ecevit, Demirel, Erbakan gibi örnekleri hatırlamakta fayda olacaktır. Özellikle ABD basınının tamamı ve Türk basınının büyük bir kesimi hedefteki liderleri darbe ile devirene kadar, nasıl bir baskı oluşturduğu herkesin malûmudur. Ne zaman ki bu hedefteki kişiler gider, ancak ondan sonra işler daha kötü olmasına rağmen ortalığı ayağa kaldıran gruplar veya güçlerin ses kesilir. Oysa bu hedefteki adamlar gidince, o ülke dünyada sınıf atlamış değildir fakat eleştiri yağmuru bitmiştir. Dolayısıyla gelişen olayları ve basında hedefte olanları değerlendirirken, basının da gücünü ve hedeflerini bilmek lazımdır.

27 MAYIS SÜRECİ İLE ALAKALI GENEL BİLGİ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk askerî darbe olarak kayıtlara geçen 27 Mayıs Darbesi, başta başbakan ve yakın çalışma arkadaşlarının idamıyla hafızalarda çok tatsız bir hatıra bırakmıştır. İlk dönemlerinde seçim zaferleri ile uzun bir iktidar süreceğini düşünen Menderes ve arkadaşları için netice hazin olmuştur.

Demokrat Parti'nin 1954 yılındaki ezici zaferinden sonra Türkiye'de hava iktidar aleyhine yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. 1957 seçimi öncesinde seçmen daha çok geçim ile alakalı hassasiyet göstermişken,[1] ithâlât durma noktasına gelmiş, karaborsa had safhaya ulaşmış, ülkede ödeme dengesi altüst olmuştur. IMF'den alınan krediler ise geçici rahatlamadan öteye geçememiştir[2]. 27 Ekim 1957'de yapılan seçimlerde DP hissedilir derecede oy kaybetmiştir. DP %48.6 oyla 424, CHP ise %41.4 oyla 178 milletvekili çıkarmıştır[3]. Oylardaki düşüş, muhalefetin umutlarını yeşertmeye başlamıştır.

Seçimin ardından bir kısım cuntalaşma hareketlerinin işaretleri görülmeye başlanmıştır. Örneğin Aralık 1957'de "Dokuz Subay Olayı" ortaya çıkmıştır. Binbaşı Samet Kuşçu, İstanbul Milletvekili Mithat Perin'e Albay İlhami Barut ve ordudaki dokuz subayın darbe hazırlığı içinde olduğunu bildirmiş, ancak adı geçen subaylar delil yetersizliğinden serbest kalırken, darbe hazırlığı içinde olanları ihbar eden Samet Kuşçu mahkûm edilmiştir[4].

---

1 Karpat, *Türk Siyasi…*, s. 105; 1957 seçimleri için bk. Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, ss. 217-258.

2 Şaban İba, *Milli Güvenlik Devleti*, Çiviyazıları Yayın., İstanbul, 1998, s. 50.

3 TÜİK, s. 25.

4 Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası*, (Yay. Haz. Ergin Konuksever), 2. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 86-97; Sinan Onuş, *Parola: İnkılap 27 Mayıs'ı Yapanlar Anlatıyor*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 28-31.

bu tarihten sonra Türkiye'de ortalama her on yılda bir askerî darbe yaşanmıştır.

27 MAYIS 1960 DARBESİ ÖNCESİ GELİŞMELER

ABD Basınında Tahkikat Komisyonu

ABD basınında Nisan 1960 tarihine kadar Türkiye ve Menderes ile alakalı önemli bir haber görülmezken, nisan ayı ile beraber bu haber ve yorumlarda hızlı bir artış görülmektedir. Nisan ayında Türkiye'deki olayların farklı bir boyut kazanması ile ABD basınının Türkiye'yle alakalı gündemi ve tavrı da gelişmelere bağlı olarak farklılaşmaya başlamıştır.

DP ve Menderes'in sonunu getiren en önemli olaylardan biri olarak Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının gösterilmesi tarihî hakikatlere aykırıdır. Zira darbe yapmak isteyen birçok cuntanın, söz konusu komisyondan seneler evvel kurulduğu herkesin malûmudur.

Darbeden kısa süre önce kurulan Tahkikat Komisyonu'yla alakalı haberler *The New York Times*'ta yer bulmuştur. Gazete, on beş kişiden oluşan komisyonun CHP'nin yıkıcı, uygunsuz ve yasa dışı faaliyetlerinin araştırılması amacıyla kurulduğunu belirtirken[32], bir gün sonraki sayısında mecliste yaşanan basın yasağı ve İnönü'nün sözleri yer almıştır. Gazete, İnönü'nün "*Eğer böyle devam ederseniz, sizi ben bile kurtaramayabilirim*" sözleri ve bu sözlerine karşı DP'lilerin büyük tepkisinden bahsetmiştir[33].

The New York Times, 23 Nisan tarihli "*Türkiye'nin Üstündeki Sessizlik Hayra Alamet Değil*" başlığı ile âdeta yaklaşık bir ay sonra gerçekleşecek darbenin alarmını vermiştir. Evvela Tahkikat Komisyonu'nun olağanüstü gücü ve yasalara uygun olmadığı bilgisi verilmiştir. Gazete, birçok kişinin açıkça Türk ordusunun duruşunu konuştuğunu ve ordunun siyasetten uzak durma geleneğine, İnönü'ye karşı yapı-

---

[32] *The New York Times*, 19 Nisan 1960; ABD gazete ve dergileri ile alakalı bilgi için bk. Hakan Temiztürk, *Kolonyal Dönemden Trump Çağına Amerika'da Gazetecilik*, Kopernik Kitap, İstanbul, 2019, ss. 67-155, 253-315.

[33] *The New York Times*, 20 Nisan 1960.

lan saldırılara, bazı askerlerin onun tarafını tutarak son verdiğine dikkat çekmiştir[34].

ABD Basınında Menderes – Khruschev Randevusu

Nisan ayı ile beraber Türkiye ile alakalı haber ve analizler ABD'nin gazete ve dergilerinde sıkça yer almaya başlamıştır. 3 Nisan tarihli *The New York Times*, son beş ayda ABD'nin dünya siyasetinde önemli işler başardığını yazmıştır. Yazıda SSCB tehlikesine dikkat çekilip Amerikan süngüsünün Türkiye ile Yunanistan'ı kurtardığı ve ABD'nin yaptığı büyük işlerden birinin bu olduğu belirtilmiştir[35].

Soğuk Savaş Dönemi'nde dünya iki kutuplu hâle getirilip, ABD tarafından SSCB en büyük düşman ilan edilmiş ve uzun bir süre ABD basınının birinci gündem maddesi SSCB olmuştur. Türkiye'nin SSCB'ye karşı bölgedeki en stratejik konumda olduğu, Amerikalı uzman görüşleri ile gazetelerde sürekli tekrarlanmıştır. Dönemin ABD gazetelerini takip eden birinin bu süreçte SSCB ile Türkiye'nin yakınlaştığı haberine inanması neredeyse imkânsız gibi görünürken, Adnan Menderes'in SSCB lideri Khruschev'in davetlisi olarak Moskova'ya gideceği haberi büyük önem arz etmiştir. ABD ve SSCB amansız bir soğuk savaş yaşarken ve Türkiye, ABD için olmazsa olmaz bir stratejik ortak iken, böyle bir ziyaretin gerçekleşecek olması ABD basını için de şaşırtıcı olmuştur. Dahası Menderes'in temmuz ayında olası ziyaretinden sonra Kruschev'in iade-i ziyarette bulunacağı haberleri[36], meseleyi ABD için daha önemli hâle getirmiştir.

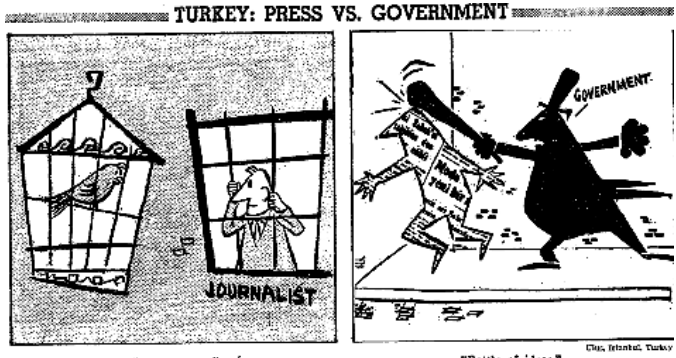
34 *The New York Times*, 23 Nisan 1960

35 *The New York Times*, 03 Nisan 1960.

36 *Chicago Tribune*, 12 Nisan 1960; *The New York Times*, 12-13 Nisan 1960; Mehmet Arif Demirer, Fatin Rüştü Zorlu'nun Moskova ile ilişkileri başlatıp geliştirmek için ABD'den izinsiz olarak görüşmeler ayarladığını, Zorlu'nun açıklamalarına dayanarak yazmıştır. Bk. Mehmet Arif Demirer, *27 Mayıs Masallar ve Gerçekler*, Toplumsal Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 620-621.

ABD Basınında Türkiye'deki Öğrenci Olayları ve Güney Kore ile Karşılaştırılması (7 Aralık 1959 - 28 Nisan 1960)

ABD basını, Güney Kore olayları ve Türkiye'deki olaylar arasında sürekli bir benzerlik kurarak iki ülkedeki gelişmeleri kıyaslayıp beraber işlemiştir. *The New York Times, "Yeni Demokrasiler"* başlığıyla verdiği haberde demokrasilerin zamanla olgunlaştığını belirterek, kendi demokrasilerinin köklü olduğuna dikkat çekerken, daha geç tarihlerde Batı tarzı demokrasiye geçiş yapan Güney Kore ve Türkiye gibi ülkeler için "kardeş demokrasiler" ifadesini kullanıştır. Haberde, komünist ve faşist rejimlerin tehlikesine dikkat çekildikten sonra, dünyada demokrasiye geçişte başarısız olup darbe ile devrilen yönetimlerden bahsedilmiş ve Türkiye'nin de basın ve siyasi faaliyetleri yasaklayarak kararsız bir aşamaya girdiğine dikkat çekilmiştir[37].

Resim 1: 8 Mayıs tarihli *The New York Times*'ta *Ulus*'taki karikatür kullanılarak Türkiye'deki basının durumu anlatılmaya çalışılmıştır.

Güney Kore lideri Syngman Rhee'nin yolsuzluklara karıştığı, diktatörce bir tutum sergilediği iddiaları ile öğrenci protestolarına maruz kalması onun devrilmesiyle sonuçlanırken, ABD basınında Rhee'nin durumu ile Menderes'in durumu arasında benzerlik kurulmuştur. 25 Nisan tarihli *The New York Times*'ın haberinde, Güney

37 *The New York Times*, 24 Nisan 1960.

Birleşik Devletler Türkiye'deki Karışıklıklara Müdahil Olmaktan Kaçınacak - Washington, Kore'de Olduğu Gibi Davranmayı Planlamıyor -Farlılıklardan Bahsedildi

Washington, 2 Mayıs – Birleşik Devletler Hükûmeti'nin şu anda, Güney Kore'deki öğrenci ayaklanmalarında olduğunun aksine Türkiye'deki hükûmet karşıtı gösterilere dahil olmak gibi bir niyeti yok. Türkiye'deki öğrenci gösterilerinin Birleşik Devletler'e karşı bir düşmanlığı olmadığına dikkat çekmekten başka, Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin tavrı sadece "Yorum yok." oldu. Bakanlıktaki yetkililer bugün Güney Kore'deki ve Türkiye'deki olaylar arasında çok bariz benzerlikler olsa da çok daha önemli farklılıkların, Birleşik Devletler'in Türkiye'deki olaylara müdahale etmesini imkânsız hâle getirdiğini açıkladı.

İki ülke arasındaki farklılıkları üç açıyla ortaya koydular: Demokratik durumlarının ne kadar farkında oldukları, Birleşik Devletler ile olan ilişkileri ve önde gelen siyasi liderlerinin karakterleri… Birleşik Devletler'in dikkat çekmiş olduğu Güney Kore'deki seçim yolsuzlukları ile Türkiye'de son zamanlarda meydana gelen olayların kıyaslanacak hiçbir yanının olmadığına işaret edildi. Öyle olsaydı bile, Dışişleri Bakanlığı zaten Türkiye'deki sivillerin veya basının özgürlüğüne dair yaptığı yorumlardan daha fazla bir şey söylemezdi.

Kore Savaşı'ndan beri Güney Kore ve Birleşik Devletler arasında oluşan ve gelişen özel bir ilişki, bir dereceye kadar Birleşik Devletler'in ahlaki sorumluluk duymasını sağladı. Hem askerî hem de ekonomik olarak, Güney Kore ulusunun varlığı Birleşik Devletler'e bağlı. Fakat Türkiye'nin bu ülkeyle yakın bir müttefik olması ve büyük miktarlarda yardım alması ile Birleşik Devletler'e olan bağlılığı (Kore'yle) kıyaslanamaz.

Menderes Oldukça İyi Bilgilendirilmiş Durumda

Başkan Syngman Rhee, olaylar ve muhalefetinin karakteri hakkında bilgisiz görünüyordu. Bunu, Başbakan Adnan Menderes için söyleyemeyiz. Sayın Menderes meydana gelen olaylar hakkında tam bir bilgiye sahip ve ana muhalefetin, eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün eski bir arkadaşı.

Bazı Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin özel olarak, hem General İnönü'nün hem de Başbakan Menderes'in, birbirlerine aşırı tepki

Yeni Liderler Batı'ya Sadakatini Bildiriyor, Seçim Sözü Veriyor."[193]
"Türkiye'de Ordu Birlikleri Yönetimi Ele Geçiriyor."[194]
"Halk, Türk Ordusunun Darbesini Kutluyor – Askerler Tek Adamı Deviriyor."[195]
"Ordu Türkiye'de Yönetimi Ele Geçiriyor."[196]
"Silahlı Kuvvetler Türkiye'nin Yönetimini Ele Geçiriyor, Menderes'in Tek Adam Yönetimi Sona Eriyor; Asiler Seçim Sözü Veriyor – Kansız Darbe, Halkın Memnuniyetsizliğinden Çıktı."[197]
"Türk Ordusu Kansız Bir Darbe ile Yönetimi Ele Geçiriyor."[198]
"ABD NATO Müttefiki Olarak Kalacağından Emin."[199]
"Ordu Subayları Türkiye'de Yönetimi Ele Geçiriyor – Kansız Darbe Başbakanı Deviriyor; Seçim Sözü Verildi."[200]
"Ordu, Türkiye'de Hızlı ve Kansız Bir Darbeyle Yönetimi Ele Geçirdi – Batı Yanlısı Grup Menderes'i Tutuklu Tutuyor."[201]
"Türkiye'deki Kansız Darbe Menderes'i Yönetimden Düşürdü, Kendisi ve Diğer Arkadaşları Tutuklu – Silahlı Kuvvetler Seçim Sözü Verdi – Darbe İki Yıllık Dâhili Kargaşa ve Ayaklanmaların Zirvesi Noktası."[202]
"Ordu, Türkiye'nin Yönetimini Ele Geçirdi; Menderes Tutuklandı."[203]

Ordu, Türkiye'de Yönetime El Koyuyor

İstanbul, Türkiye (AP) – Türk Silahlı Kuvvetleri, Başbakan Adnan Menderes'in diktatörce yönetimine duyulan memnuniyetsizlikle başlayan büyük çaplı olayların ardından, bugün kansız bir darbeyle ülkenin yönetimini ele geçirdi. Askerî asiler seçimleri yapacaklarına ve seçimi kazanana hükûmeti teslim edeceklerine dair söz verdiler.

Ordunun bu hareketi; Menderes ve hükûmetinin, başbakanın ana siyasi muhalifi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin başkanı İsmet İnönü'ye uygulanan baskıcı önlemlere karşı düzenlenen, öğrenci gösterileriyle geçen bir aylık ayaklanmanın ardından geldi. Ankara

193 *Port Huron Times Herald*, 27 Mayıs 1960.
194 *The Daily Courier*, 27 Mayıs 1960.
195 *Waterloo Daily Courier*, 27 Mayıs 1960.
196 *Wellington Daily News*, 27 Mayıs 1960.
197 *The Rhinelander Daily News*, 27 Mayıs 1960.
198 *The Santa Fe New Mexican*, 27 Mayıs 1960.
199 *The Herald Press*, 27 Mayıs 1960.
200 *Statesville Record And Landmark*, 27 Mayıs 1960.
201 *Anderson Daily Bulletin*, 27 Mayıs 1960.
202 *The Anniston Star*, 27 Mayıs 1960.
203 *Atchison Daily Globe*, 27 Mayıs 1960.

"Türkiye: Mahkeme Vakti" başlığı ile Yassıada yargılamalarını geniş bir şekilde haber yapan *Time*[308], 28 Kasım'da ise "Türkiye: Demokratik Tasfiye" başlığı ile Gürsel'in 14'leri evlerinde yakalatma ve yurt dışına ataşe olarak gönderip onlardan kurtulma planını yazmıştır. Haberde, 14'lerin radikal fikirlere sahip olduğu ve bazılarının faşistliğe varan görüşlerde oldukları belirtilmiştir[309].

27 MAYIS 1960 DARBESİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Türkiye'de darbeler sürecini başlatan 27 Mayıs 1960 darbesi, Türkiye'deki birçok çevre tarafından son derece masumane şekilde karşılanıp bunun bir devrim veya ihtilal olduğu, aynı çevrelerce sürekli dile getirilir. Yine bu darbede ABD'nin herhangi bir müdahalesinin olmadığı, darbenin tamamen vatansever Türk askeri tarafından yapıldığı ve Menderes'in kötü ve gaddar yönetiminin askerlerin darbe yapmasını zorunlu hâle getirdiği tekrarlanmaktadır. Peki, durum gerçekten böyle midir?

Evvela bilinmesi gerekir ki, cuntacılar tarafından öne sürülen "Menderes'in diktatörce yönetim sergilediği ve ekonomik açıdan çok büyük zorluklar yaşandığı" şeklindeki iddiaların, hakikatler göz önünde bulundurulduğunda yanlış olduğu hemen anlaşılabilir. Zira Menderes'in diktatörleştiği iddiaları, onun iktidarının son dönemlerinde dillendirilmiştir. Oysa ki cuntacıların bazıları henüz 1950 seçimlerinde İnönü'ye gidip darbe yapmaya hazır olduklarını belirtirken, bir kısım cuntacı ise 1954'ten sonra faaliyetlerine başlayıp münasip bir zaman kollamışlardır. Dahası askerlerin ve halkın durumu ne olursa olsun, 1940'lı yıllardakinden daha kötü olması söz konusu değildir. Eğer ekonomik şartlar ve diktatörce uygulamalar bahane edilecekse Türkiye'de daha evvel askerî darbelerin olması gerekirdi. Bununla beraber şunu da söylemek gerekir ki, hiçbir sebep ve vaziyet ordunun darbe yapmasına haklı hale getirmez. Ordunun siyasete müdahalesinin her daim kötü neticeler doğurduğu, darbeyi yapan ve darbede rol oynayan dönemin asker ve gazetecilerin hatı-

[308] *Time*, 14 Kasım 1960.
[309] *Time*, 28 Kasım 1960.

MUHTIRA'YA GİDEN SÜREÇ VE MUHTIRA

1960 yılındaki darbeden sonra darbe teşebbüsleri, darbeler ve muhtıralar sık görülmeye başlanmıştır. 12 Mart Muhtırası'ndan çok önce orduda cuntalaşma ve darbe yapma teşebbüsleri olmuş fakat yönetimde bulunan İsmet İnönü'ye karşı başarı sağlanamamıştır. Darbe yapmaya kalkışan sorumlulardan Fethi Gürcan 26 Haziran 1964'te ve Talat Aydemir 5 Temmuz 1964'te idam edilirken,[1] İnönü, 13 Aralık 1964'te Parti Meclisinde yaptığı konuşmasında şu manidar ifadeyi kullanmıştır. *"Sizin bildiğiniz iki darbe girişimi var ancak biz on beş darbe girişimini daha hazırlık aşamasında engelledik"*[2].

1971 Muhtırası'ndan önce anarşi, hayatı olumsuz etkilemeye başlamıştır. TİP ve FKF'li (Fikir Kulüpleri Federeasyonu) gençler, 1967-1969 yılları arasında Türkiye'nin çeşitli limanlarında bulunan ABD Deniz Kuvvetleri'nin 6. Filo'sunu Amerika'nın Vietnam'da katliam yaptığı gerekçesiyle çeşitli gösterilerle protesto etmiştir[3]. Özellikle 1968'de Deniz Gezmiş'in de içinde bulunduğu grup, kitlesel bir eylem gerçekleştirmiştir. "Kanlı Pazar" olarak bilinen 16 Şubat 1969 tarihinde *Bugün* ve *Sabah* gazetelerinin galeyana getirdiği sağ görüşlü kitle ile TİP ve FKF'li gençler arasında meydana gelen çatışma, Türkiye'deki sağ-sol çatışmasının uzun yıllar boyunca sürmesine neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde Batı örneğinden uzak bir fonksiyon üstlenmiş olan basın, devamlı surette anarşi ve terör olaylarını manşetine taşımıştır[4]. Yaşanan şiddet olayları, hükûmet ve muhalefetin birbirlerine karşı sert söylemleri ve ekonomik sı-

---

1 Ünsaldı, s. 79.

2 *Meclis Araştırması Raporu*, Cilt: 1, 2012, s. 381.

3 Sait Yılmaz, *Türkiye'deki Amerika İkili İlişkiler ve ABD'nin Örtülü Operasyonları*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017, s. 162.

4 Davut Dursun, *12 Mart Darbesi-Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003, s. 42.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 DARBESİ'NİN ABD BASININA YANSIMASI

Türkiye'deki darbelerde Amerika'nın ismi en çok 12 Eylül Darbesi'nde geçmektedir. Eski istihbaratçı Mahir Kaynak, Türkiye'de 1980 darbesi olmasaydı, Sovyetler Birliği'nin dağılmayacağını iddia etmiştir. Ona göre Sovyetler, Doğu Avrupa'da kaybettiği gücünü -Türkiye'ye yanaşmak suretiyle- yeniden tesis edecekti. Ancak darbe ile SSCB Türkiye'yi kaybetmiştir[1]. Ne kadar doğrudur, tartışılır. Bu yorum, Sovyetler Birliği ile ABD'nin Türkiye üzerinden satranç oynadığını akla getirmektedir.

Darbe öncesi artan anarşi, Kürtçülük iddiasıyla ortaya çıkan grupların katılmasıyla daha da vahim bir hâl almıştır[2]. Türkiye solundan farklı olarak sosyalist bir Kürdistan oluşturma amacıyla 1978'de Abdullah Öcalan liderliğinde kurulan Kürdistan İşçi Partisi (PKK), diğer Kürt örgütlerini silahlı eylemlerle saf dışı bırakmıştır. Bu tarihten itibaren Doğu ve Güneydoğu'nun illerinde birçok silahlı eylem gerçekleştirilmiştir[3].

12 Eylül öncesi süreçte terör, suikast, çatışma ve cinayet vakaları artmıştır. Sivil silahlanmanın yurdun her yerine yayılması korku ve paniğe yol açmıştır. İnsanlar sokağa çıkamaz hâle gelmiş, polis içinde dahi sağ sol çatışması başlamıştır[4]. Tanınmış isimler de bu süreçte suikastlara kurban gitmiştir. 1 Şubat 1979'da Abdi İpekçi,[5]

---

1 Mahir Kaynak-Ömer Lütfi Mete, *Erdoğan Operasyonu, Küresel Sermayenin İktidar Savaşı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 75; Darbede ABD'nin rolünü ABD belgeleriyle değerlendiren bir çalışma için bk. Mehmet Akif Okur, "Türk-ABD İlişkilerinin 12 Kavşağı: Amerikan Belgeleri Darbe Hakkında Ne Anlatıyor?", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 10, Sayı: 40, ss. 73-85.

2 Aydın-Taşkın, s. 247; İnce, ss. 213-214.

3 William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, (Çev. Ahmet Fethi), Alfa Yayınları İstanbul, 2014, ss. 273-274.

4 Cezmi Karatay, *11 Eylül 1980'den Günümüze Siyasal Anılar ve Sosyal Demokrasi Öyküsü*, Sanem Matbaacılık, Ankara, 1997, s. 1.

5 Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 1, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 244; Ali Kuzu, *Katliamlar, İşkenceler, Suikastler ve Terörizm Işığında 12 Eylül İhtilali ve Onların Çocukları*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 66.

28 ŞUBAT SÜRECİ

Türkiye'de askerî müdahale 1997 yılında daha farklı bir şekilde kendini göstermiştir. Ülke ve dünya şartları değiştikçe müdahaleler de farklı şekillerde olmaya başlamıştır. Bu müdahalenin senaryosunun esası bu sefer "laiklik ve irtica" odaklı olmuş ve Türkiye, yeni bir askerî müdahaleyle tanışmak durumunda kalmıştır.

28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşen askerî darbeyi önceki darbelerden ayıran farklılıklar bulunmaktadır. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbelerindeki askerî elitin devlet merkeziyetçiliğinden farklı olarak -özellikle 1990'lı yıllarda Kürt, laik ve İslamcı kimliklerin hızla yükselmesiyle- bunların arasından İslamcı kimliğin merkeze hakim olmaya başlaması belirginlik kazanmıştır. Buna karşılık modern ve laik bir çizgide olan ordu, İslamcıların yaklaşımlarına göz yummak istememiştir[1].

Dış faktörler bakımından NATO ve ona bağlı kuruluşların ilk üç darbe zamanında önemsedikleri Türkiye, artık 1990'larda SSCB'nin dağılmasıyla jeostratejik önemini yitirmiştir. Bunun yanında Türkiye'de İslamcı siyaset, Amerika ve Batı karşıtı tutum belirlemişken, bu tutum İsrail ve Amerika'daki İsrail lobisinin tepkisini çekmiştir. 28 Şubat'ı hazırlayan bir diğer neden olarak; "Yeşil Sermaye" diye adlandırılan Anadolu'daki muhafazakâr sermayenin Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika'da iş alanları oluşturması ve buna İstanbul ve çevresindeki devletten beslenen laik sermayenin tahammül edememesi gösterilebilir[2].

---

1 Mustafa Erdoğan, *28 Şubat Günlüğü-Post-Modern Darbenin Anatomisi*, Orion Yayınları, Ankara, 2012, s. 63; Turgut, s. 106; Spyros A. Sofos, "Turkey's Summer Fever: Symptom of A Chancing Political System", *Southeastern Europe*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2007, ss. 18-25.

2 İbrahim Ayyıldız, *28 Şubat Nedir?*, Liberte Yayıncılık, Ankara, 2016, ss. 85-87, 127; Toktamış Ateş, *Gene Laiklik Gene Demokrasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 192.

28 Şubat'ın net bir tarihi olmamakla birlikte, 1994'teki yerel seçimlerde Refah Partisi'nin yükselişiyle başladığını söyleyebiliriz. Refah Partisi, 24 Aralık 1995'te oy oranını %21.37'ye çıkarırken, Anavatan Partisi %19.65, Doğru Yol Partisi %19.18, Demokratik Sol Parti %14.64, Cumhuriyet Halk Partisi %10.70 oranında oy almıştır[3].

İslam, Türkiye'de giderek daha etkili olmaya başlamışken, Erbakan'ın seçimlerden birinci parti olarak çıkması İslami yükselişin neticesi olarak görülmüş ve Batı için şok etkisi yaratmıştır[4]. Uzun uğraşlar sonucu Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi 28 Haziran'da REFAHYOL ismi verilen koalisyon hükûmetinde anlaşırken[5] iki genel başkanın ikişer yıllık başbakanlık yapması formülü devreye konulmuştur. Bu koalisyona bazı Doğru Yol Partili milletvekilleri de karşı çıkmıştır[6].

Kurulan hükûmette Başbakan Erbakan, İran'a ve ardından Libya'ya ilk yurt dışı gezisini yapmıştır. Libya ziyaretinde Kaddafi ile görüşmesi, Kaddafi'nin Türkiye Başbakanı'na karşı tavrı ve eleştirileri[7] Türkiye'de infial oluştururken, gezinin ikinci durağı diğer Afrika ülkeleri olmuştur. Mısır ziyaretinde Türk Bayrağı çekilmemesi ve Mısır'da iki milyar dolarlık ticaret hacmi oluşturulması, muhalefetin tepkisini çekmiştir[8]. Geziden sonra Batı'nın G-7 zirvesine karşılık, İslam Ortak Pazarı için küresel sermaye karşıtı D-8 grubunu kurarak 4-5 Ocak 1997'de İstanbul'da ilk toplantısını yapan Erbakan[9] tepkilerin odağı hâline gelmiştir.

---

3 Mehmet Ali Birand, Reyhan Yıldız, *Son Darbe 28 Şubat*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 114; Mehmet Bican, *28 Şubat'ta Devrilmek*, Truva Yayınları, İstanbul, 2012, s. 105; http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf, ss. 93-255.

4 Heinz Kramer, *Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye*, (Çev. Ali Çimen), 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 92-93.

5 Birand, v.d., ss. 130-149; İnönü Alpat, *Hamamböcekleri, Ateştopu ve Askerler*, 28 Şubat Sürecinde Türkiye, Mayıs Yayınları, İzmir, 1999, s. 17.

6 Birand, v.d, ss. 153-156.

7 Nezih Yıldırım, *28 Şubat Darbesi-Darbelerin Yakın Tarih Aynası ve Anılar, Akademisyen Kitabevi*, Ankara, 2014, s. 89; Hakan Akpınar, *Postmodern Darbenin Öyküsü*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2011, ss. 84-87.

8 Birand, v.d., s. 159; Ayyıldız, ss. 27-30.

9 Meclis Araştırması Raporu, Cilt: 2, 2012, s. 963; Ömer Lütfi Mete-Mahir Kay-

BEŞİNCİ BÖLÜM

27 NİSAN 2007
E-MUHTIRA'NIN ABD BASININA YANSIMASI

21. yüzyıla yeni hedeflerle giren Türkiye'nin askerî müdahalelerden kurtulamadığı görülmüştür. Batı ve diğer güçlü ülkeler uzay, teknoloji ve bilim alanlarında büyük atılımlar yaparken, Türkiye'nin 1960'tan beri sürekli askerî müdahaleleri yaşaması ve gündemin bu konuyla işgal edilmesi acı bir durumdur. İçeride akıl dışı meselelerle uğraşıp tartışmaktan, asıl meselelere zaman ayıramayan ülkenin bu garabeti yaşaması veya ülkeye böyle bir durumun yaşatılmak istenmesi, akıllara başka soruları getirmiyor değil. İçeriden ve dışarıdan olan etkilerle, 21. yüzyılda bile Türkiye'nin bu tür meselelerle uğraşmasına sebep olanların Türkiye'nin menfaatini düşünmediği aşikârdır.

2007 yılında yaşanan sorunların ve askerin tekrar bir müdahale gereği duymasının 28 Şubat'la benzerlik arz ettiğini söyleyebiliriz. En bariz benzerlik, tekerrür eden laiklik ve irtica meselesinin birinci gündem maddesi olmasıdır. Bununla beraber konunun odak noktası olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti veya AKP) kuruluşu ve iktidarının ilk yılları da sancılı olmuştur. Esasında AK Parti'yi iktidara getiren etkenlerin başında; merkez sağ ve merkez sol partilerin ülke sorunlarına çözüm üretmekte başarısız olması, yolsuzluklar yüzünden halkın sempatisini kaybetmeleri ve 2001 mali krizi olduğunu unutmamak gerekir.

Bu dönemde AB ve Kıbrıs meselesi de ön planda olan konulardan olmuştur. 2002'de demokrasi ve özgürlük konularını işleyerek iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, AB'ye tam üyelik ve Kopenhag kriterlerini yerine getirmeyi ana hedefleri olarak belirlemiştir[1]. Ancak hükûmet mevzubahis programa sadık kalırken -AB'nin

---

[1] Alev Coşkun, *Türkiye'nin İkinci 12 Eylül'ü*, Anayasayla Sivil Darbe, Yazın Basın Yayın, İstanbul, 2010, s. 69; Türkiye'nin AB üyelik çabaları AB'nin olumsuz tavrı sebebiyle sürüncemede kalmıştır. Bk. Ceren Uysal, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (1), 2001, ss. 141-151; E. Ayşen Hiç Gencer, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Temel Bakışlar:

1997 – 2007 DÖNEMİ TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ

Erbakan'ın dış politikasından büyük rahatsızlık duyan ABD, askerî müdahale neticesinde Erbakan'ın devrilmesini olumlu karşılamıştır. ABD, Irak meselesi nedeniyle 2000'li yılların başında Türkiye'yle çeşitli sorunlar yaşamıştır. Amerika'nın, kitle imha silahı bulundurduğu iddiasıyla Irak'a girmesi karşısında Türkiye'nin takındığı tutum, ABD için istenmeyen bir durum olmuştur. 20 Mart 2003'te Irak'a askerî harekât başlatan Amerika, Türkiye'nin de desteğini istemiştir. Türkiye'nin fiili katılımını onaylamayan TBMM, 1 Mart Tezkeresi'ni geçirmemiş ve Türkiye'deki Amerikan askerleri geri dönmek zorunda kalmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk döneminde, ilişkilerde -bu durum hariç- büyük bir sorun görünmemiş fakat sonraki dönemlerde Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük sorunlar yaşanmıştır.

ABD, 1 Mart 2003 tezkeresinden sonra -daha çok orduya karşı- biraz mesafeli durmuştur. Tezkereyi AK Parti desteklerken, ordu bu konuda kanaat bildirmeyerek aleyhte davranmıştır. Bunun da etkisiyle 2007 e-muhtırasında ABD, oyunu kenardan seyretmeyi uygun görmüş ve "demokrasi içinde kalınması" türünden bazı açıklamalarıyla da orduyu frenlemiştir. ABD aynı zamanda Kuzey Irak'ta Türk askerlerinin başına çuval geçirerek 1 Mart Tezkeresinin intikamını almak istemiştir.

Muhtıra sürecinde ABD'nin Ermeni meselesini tekrar gündeme getirmesi ve Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine operasyon yapma planı ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Kesin olan şudur ki ABD hiçbir zaman Türkiye'nin, kendisine biçilen rolün dışına çıkmasını istememektedir. Türkiye, dış politika alanında ne zaman kendi iradesini kullanmaya kalksa, Amerika'yla büyük sorunlar yaşamıştır. ABD basını ve ABD, Türkiye'nin dış politika konusunda Washington'ı dinlememesini tehlikeli bir durum olarak görmüştür.

MUHTIRA ÖNCESİ GELİŞMELER

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, meşru hükûmetlere karşı yapılan askerî müdahaleler, 2007 yılında zamana uygun şekilde, bu sefer